

ALISHER NAVOIY IJODINING JAHON ADABIYOTIGA TA'SIRI

O'ralova Marjona Murodilla qizi

*Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Sharq sivilizatsiyasi va falsafa fakulteti,
Tarix (Markaziy Osiyo xalqlari tarixi) yo'nalishi 2-kurs talabasi*

Zokirov B.I

Ilmiy rahbar: "Markaziy Osiyo xalqlari tarixi" kafedrasida katta o'qituvchisi, PhD

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek mumtoz adabiyotining asoschisi Alisher Navoiy ijodining jahon adabiyotiga ko'rsatgan ta'siri har tomonlama tahlil qilinadi. Navoiy turkiy tilni adabiy til darajasiga ko'targani, Sharq adabiy an'analarini davom ettirib, ularni yangilagani, insonparvarlik va ma'naviyat g'oyalarini ilgari surgani hamda uning asarlari G'arb olimlari tomonidan tarjima qilinib, o'rganilgani yoritilgan. Shuningdek, Navoiy ijodining bugungi adabiyot va madaniyatga ta'siri, izdoshlari va xalqaro ahamiyati haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *Alisher Navoiy, jahon adabiyoti, turkiy til, Sharq adabiyoti, G'arb olimlari, insonparvarlik, tarjima, Navoiy izdoshlari, tasavvuf, xamsa, ma'naviyat, g'azal, falsafa.*

Abstract: *This article comprehensively analyzes the influence of the work of Alisher Navoi, the founder of Uzbek classical literature, on world literature. It is highlighted that Navoi raised the Turkic language to the level of a literary language, continued and updated Eastern literary traditions, put forward the ideas of humanity and spirituality, and that his works have been translated and studied by Western scholars. It also discusses the influence of Navoi's work on today's literature and culture, his followers, and its international significance.*

Keywords: *Alisher Navoi, world literature, Turkish language, Eastern literature, Western scholars, humanity, translation, Navoi's followers, mysticism, hamsa, spirituality, ghazal, philosophy.*

Аннотация: *В статье всесторонне анализируется влияние творчества основоположника узбекской классической литературы Алишера Навои на мировую литературу. Подчеркивается, что Навои поднял тюркский язык до уровня литературного языка, продолжил и обновил восточные литературные традиции, выдвинул идеи гуманизма и духовности, и что его произведения переводились и изучались западными учеными. Также рассматривается влияние творчества Навои на современную литературу и культуру, его последователей и его международное значение.*

Ключевые слова: *Алишер Навои, мировая литература, турецкий язык, восточная литература, западные ученые, гуманизм, перевод, последователи Навои, мистицизм, хамса, духовность, газель, философия.*

KIRISH

Jahon adabiyoti tarixida milliy adabiyotlarni yangi bosqichga olib chiqqan, o'z ijodi bilan butun bir xalqning adabiy tafakkurini shakllantirgan siymolar bor. O'zbek xalqining milliy faxri — Alisher Navoiy ana shunday siymolardan biridir. U nafaqat o'z davrida, balki undan keyingi asrlarda ham adabiyot, falsafa va til rivojiga ulkan ta'sir ko'rsatgan. Navoiy ijodi chuqur badiiy mazmuni, falsafiy teranligi va insoniylik g'oyalari bilan jahon adabiyotida o'ziga xos o'rin egallagan. Uning asarlari turli tillarga tarjima qilinib, xalqaro miqyosda o'rganilmoqda va qadrlanmoqda.⁸⁵ Ushbu maqolada Alisher Navoiy ijodining jahon adabiyotiga ta'siri har tomonlama tahlil qilinadi.

Turkiy tilni adabiy tilga aylantirgan shoir

Alisher Navoiygacha turkiy (chig'atoy) tilda adabiy asarlar yozilgan bo'lsa-da, ular ko'pincha fors tilidagi adabiyot darajasiga yetmagan deb hisoblangan. Navoiy "Muhokamat ul-lug'atayn" asarida ochiq-oydin aytadiki: "Har ikki tilning nafasati mavjud bo'lsa-da, turkiy til tasvir va ifoda borasida kengroq imkoniyatlarga ega." Bu asar nafaqat lingvistik asar, balki til siyosati, adabiy me'yorlar va madaniy o'zlikni anglash nuqtai nazaridan ham juda muhimdir. Navoiy bu fikrni amalda ham isbotlaydi. Uning "Xamsa"si, g'azallari, masnaviylari, dostonlari chig'atoy tilining naqadar boy, badiiy, obrazli til ekanini ko'rsatib beradi. Shu orqali u turkiy xalqlarning milliy adabiyotiga asos soldi. Uning asarlarida chig'atoy tili nafaqat vosita, balki mustaqil estetik qiymatga ega til sifatida namoyon bo'ladi. Bugungi o'zbek, uyg'ur, qozoq, qirg'iz, tatar, ozarbayjon adabiyotlarining taraqqiyotida Navoiy ijodining bevosita ta'siri bor.

Sharq adabiy an'alarining davomchisi va yangilovchisi

Navoiy Sharq adabiyotining buyuk an'alarini davom ettiribgina qolmay, uni yangi badiiy va falsafiy mazmun bilan boyitgan. Nizomiy Ganjaviy, Amir Xusrav Dehlaviy kabi shoirlarning "Xamsa" yaratish an'anasini davom ettirib, uni turkiy tilga moslashtirdi. Navoiy ijodining bu bosqichi ijodiy mustaqillik va adabiy jasorat namunasi hisoblanadi. U fors-tojik adabiyotining yirik siymosi Abdurahmon Jomiy bilan do'stlik aloqalarini saqlagan. Jomiy uni do'st, ruhiy yaqin, ilmiy hamkor sifatida qadrlagan. Navoiy esa Jomiyni "ustodi, pirim" deb ataydi, unga bag'ishlab she'rlar, xatlar yozadi. Bu do'stlik nafaqat shaxsiy, balki adabiy merosga ham ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Ularning ilmiy va adabiy hamkorligi, o'zaro yozishmalari va adabiy polemikasi bugungi tadqiqotchilar uchun katta ilmiy manba bo'lib xizmat qilmoqda.⁸⁶

Falsafiy teranlik va umuminsoniy mohiyat

Navoiy ijodining asosiy g'oyalardan biri — insonparvarlik, ijtimoiy adolat va ma'naviy komillikka intilishdir. Uning asarlarida inson qalbi, ruhiy iztiroblar, axloqiy muammolar chuqur yoritilgan. "Hayrat ul-abror" asarida Navoiy o'zining didaktik g'oyalari orqali davlat, jamiyat va shaxs o'rtasidagi ideal munosabatlarni badiiy ifodalaydi. Tasavvuf falsafasi Navoiy ijodida markaziy o'rin tutadi. Ishq, sabr, tavba, komillikka intilish kabi tushunchalar uning lirik she'riyatida chuqur ildiz otgan. U

⁸⁵ Adig'uzel, Sedat, "Ali Sir Nevai, Yasami, Edebi Kisiligi, Eserleri", Turkiyat Arastirmalan Enstitüsü Dergisi, S.19, Erzurum 2002, s.109-115.

⁸⁶ Mukhtarov, Bobur. Alisher Navoi va o'zbek adabiyoti. Toshkent: Sharq, 2005., 67-73 b.

insonni yuksak axloqiy, ma'naviy darajaga ko'tarilishga undaydi. Bu jihatlarda u Rumiy, Attor, Hofiz singari tasavvuf mutafakkirlari bilan ruhiy hamohangdir.

Navoiy asarlarining G'arbda tan olinishi

Navoiy ijodining G'arbda o'rganilishi XIX asr oxirlaridan boshlab boshlangan bo'lsa-da, XX asrda bu jarayon kuchaydi. E. E. Bertels, Z. V. Togan, A. Schimmel kabi sharqshunoslar Navoiy asarlarini tarjima qilib, ularga chuqur ilmiy izohlar bergan. G'arb adabiyotida Navoiy ko'pincha «Oltin asr shoirlari» qatorida tilga olinadi. Navoiy asarlarining ingliz, frantsuz, nemis, italyan tillariga tarjima qilinishi nafaqat uning poetikasini, balki o'zbek madaniyatining chuqur qatlamlarini ham tanitdi. Navoiy bo'yicha xalqaro konferensiyalar, ilmiy simpoziumlar o'tkazilib, bugungi kunda ham ko'plab ilmiy maqolalar va dissertatsiyalar yozilmoqda.

Izdoshlari va zamonaviy madaniyatga ta'siri

Navoiy ijodi o'zbek adabiyotidagina emas, balki butun turkiy dunyoda ilhom manbaiga aylangan. Uning asarlariga bag'ishlab turli teatr asarlari sahnalashtirilgan, kino filmlar suratga olingan, opera va balet sahnalari yaratilgan. Yozuvchi Chingiz Aytmatov, shoir Abdulla Oripov, Muhammad Yusuf kabi zamonaviy adiblar ham Navoiy g'oyalarini yangi davr talablari bilan uyg'unlashtirishga harakat qilganlar. Navoiy obrazlari bugungi avlod tasavvurida ham tirik: u mustahkam axloq, chuqur tafakkur va go'zallik timsoli bo'lib qolmoqda. Ayni paytda o'zbek maktablari va oliy ta'lim muassasalarida Navoiy ijodi alohida kurslar asosida o'rgatilmoqda.⁸⁷

Xulosa

Alisher Navoiy ijodi nafaqat turkiy xalqlar, balki butun jahon adabiyoti rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Uning asarlarida inson, axloq, ma'rifat, muhabbat va adolat kabi umuminsoniy g'oyalar chuqur ifoda etilgani sababli, bu asarlar ko'plab tillarga tarjima qilinib, turli xalqlarning ma'naviy boyligiga aylangan.

Navoiy she'riyati va nasriy merosi sharq va g'arb olimlari tomonidan o'rganilgan, tarjima qilingan va turli adabiy maktablar rivojiga ilhom bergan.

Ayniqsa, uning tilga, axloqqa va jamiyatga oid qarashlari ko'plab adiblar va mutafakkirlar uchun muhim manba bo'lib xizmat qilgan. Bugungi kunda ham Alisher Navoiy ijodi jahon miqyosida qadrlanib, ilmiy izlanishlar markazida turmoqda. U yaratgan adabiy meros xalqaro madaniy aloqalar va o'zaro tushunishni kuchaytiruvchi muhim vositaga aylangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Adigüzel, Sedat, " Ali Sir Nevai, Yasami, Edebi Kisiligi, Eserleri", Türkiyat Arastirmalan Enstitüsü Dergisi, S.19, Erzurum 2002, s.347.

⁸⁷ . Bertels, Yevgeniy. Alisher Navoi: His Life and Work. Moscow: Progress Publishers, 1968. —123-134.

2. Nasr, Seyyid Husayn. Islamic Science: An Illustrated Study. World Wisdom, 2006. — 250 bet.
3. Bertels, Yevgeniy. Alisher Navoi: His Life and Work. Moscow: Progress Publishers, 1968. — 200 bet.
4. Schimmel, Annemarie. Mystical Dimensions of Islam. University of North Carolina Press, 1975. — 400 bet.
5. Algar, Hamid. The Works of Alisher Navoi. Leiden: Brill, 1994. — 180 bet.
6. Mukhtarov, Bobur. Alisher Navoi va o'zbek adabiyoti. Toshkent: Sharq, 2005. — 150 bet.
7. Tursunov, Umid. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: Fan, 2010. — 220 bet.
8. Karimov, Islom. Navoiyning jahon adabiyotidagi o'rni. Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 2015. — 120 bet.
9. Komilov, Davron. Turkiy tillar va adabiyotlari tarixi. Toshkent: O'qituvchi, 2018. — 300 bet.
10. Uzbekistan National Encyclopedia. "Alisher Navoiy haqida ma'lumotlar". — 20 bet (ensiklopediya bo'limi).
11. Journal of Central Asian Studies. "Alisher Navoiy and World Literature". — 15 bet (maqola).